

NA CESTE K NOVEJ EVOLUČNEJ SYNTÉZE

H. C. PLOTKIN (ed.): *The Role of Behavior in Evolutin (Úloha správania v evolúcii)*. Cambridge (Massachusetts), A Bradford Book 1988, 198 s.

Rozpracovaním Darwinových myšlienok o úlohe prírodného výberu v evolúcii biologických druhov a ich syntézou s učením o dedičnosti boli v prvej tretine nášho storočia položené teoretické základy tzv. syntetickej teórie evolúcie alebo, ako sa niekedy zvykne hovoriť, neodarvinizmu, ktorý po II. svetovej vojne zaznamenal nebyvalý rozmach a napriek mnohým kritickým pripomienkam ostáva dominujúcou teóriou biologickej evolúcie aj v súčasnosti. V poslednom čase sa však objavujú práce, ktoré poukazujú na obmedzenosť dnes už klasického neodarvinizmu a na potrebu "novej syntézy" v evolučnej teórii, ktorá by obsahla výsledky vied ležiacich za obzorom STE, najmä ekológie a etológie. Príspevkom do diskusií okolo novej evolučnej syntézy, jej možných východísk a zdrojov, je i zborník prác autorov skúmajúcich úlohu správania v evolúcii.

Napriek tomu, že zborník pozostáva zo šiestich prác piatich renomovaných autorov (zostavovateľ H. C. Plotkin je autorom dvoch príspevkov), nie je len súborom prác na spoločnú tému, ale kompaktným celkom, vnútorne spätým myšlienkou o správaní ako významnom evolučnom faktore, ako aj o dôsledkoch, ktoré z toho vyplývajú pre syntetickú teóriu evolúcie. Proces prekračovania starej teórie, vytvárania novej teórie sú problémy zaujímavé aj z pohľadu filozofickej reflexie, o čom napokon svedčí aj účasť Davida L. Hulla, jedného z popredných amerických autorov zaoberajúcich sa filozofickou analýzou problémov súčasnej biológie.

Hoci mnohí evoluční biológovia uznávajú úlohu správania v evolúcii, venujú mu vo svojich prácach len málo miesta. Ak evolúcia správania je predmetom širokého záujmu biológov, problém správania ako faktora evolúcie, jednej z hybných síl evolučného procesu, akoby ležal na okraji tohto záujmu. Do určitej miery je tento stav spôsobený tým, že súčasný neodarvinizmus kladie dôraz predovšetkým na genetickú úroveň, čo (podľa Plotkina) spôsobuje určité nedocenenie práce tých evolucionistov, ktorí nie sú genetikmi. Zvýraznenie úlohu správania ako faktora však neznamená odmietanie darvinovskej koncepcie biologickej evolúcie ani zanedbávanie či podceňovanie genetickej úrovne, pretože podľa jednej z ústredných téz predstaviteľov tohto nového smeru "ak sa má ukázať úloha správania v evolúcii, musí sa toto správanie vzťahovať ku genetike". Zároveň títo autori odmietajú lamarckistické predstavy o priamom pôsobení správania na genóm.

Pri rozpracovaní problému správania ako faktora evolúcie sa vynárajú dve hlavné otázky: 1. Čo je to správanie, ako ho definovať, keď sám pojem "správanie" má niekoľko významov, a 2. Ako odlíšiť správanie ako fenotypickú vlastnosť od ostatných fenotypických vlastností. Kým v prvom prípade sa dá aj napriek rôznym odienkom v definovaní správania očakávať určitá zhoda vo vymedzení základných črt tohto pojmu (napr. ako určitá interakcia organizmu s jeho prostredím), odlišenie správania od ostatných fenotypických vlastností nepochybné narazí na silný odpor evolucionistov. Po prvé preto, lebo ide o vysvetlenie v kruhu (správanie ako faktor evolúcie sa od ostatných fenotypických vlastností odlišuje tým, že je faktorom evolúcie), po druhé preto, že napriek poukazovaniu na úzky rámec neodarvinizmu ho v podstate neprekračuje. Plodnejším prístupom možno bude odhalenie správania ako toho

prvku, prostredníctvom ktorého sa fenotyp stáva aktívnym činiteľom evolučného procesu.

Zrovnoprávnenie fenotypu s genotypom, poukázanie na aktívnu úlohu správania v evolučnom procese, a tým prekračovanie neodarvinizmu v mnohom znamená zmenu nielen v celkovom pohľade na evolučný proces, ale aj zmenu v chápaní jeho dielčích procesov i zmenu v obsahu pojmov, ktoré sa na opis evolučného procesu používajú. Kľúčovým a zároveň najspornejším pojmom v evolučnej teórii vôbec sa javí pojem "druh". S tým úzko súvisí aj problém jednotky evolúcie, hierarchických úrovní organizácie živého, ich vzájomných vzťahov. Tradičnú schému gény – organizmy – druhy sa D. L. Hull snaží nahradiť všeobecnejšou schémou replikátory – interaktory – línie, nadväzujúc tak na Dawkinsov pokus o zovšeobecnenie teórie biologickej evolúcie na nadbiologickú úroveň. D. L. Hull však neprijíma Dawkinsov genetický redukcionizmus (Dawkinsovi napriek pokusu o zovšeobecnenie splynul replikátor s génom, s genetickou úrovňou). Hull namiesto pojmu "prenášače" zavádza pojem "interaktory", pričom schéma replikátory-interaktory-línie nie je totožná so schémou gény-organizmy-druhy. Každá úroveň v tradičnej schéme môže byť replikátorom alebo interaktorom v závislosti od toho, v akej funkcii ju práve skúmame. Návodom pre nájdenie jednotky evolúcie potom je, že nech skúmame ľubovoľnú úroveň organizácie, treba ju nazerať ako interaktor.

Rozpracovanie pojmov replikátor a interaktor na biologickej úrovni, ich funkčnosť a problémy s ich zavádzaním analyzuje R. N. Brandon. Podľa jeho názoru môžu tieto pojmy slúžiť ako základ pre zovšeobecnenie evolučnej teórie. Pritom naráža na problém hierarchie interaktorov a s tým súvisiaci problém pôsobenia prírodného výberu na rôznych úrovniach organizácie, ako aj vzájomnej interakcie selekčných procesov na rôznych úrovniach. Z jeho príspevku vyplýva, že prechod od všeobecnejšej schémy replikátory-interaktory ku konkrétnym problémom na úrovniach gény-organizmy-druhy je oveľa zložitejší než vytvorenie danej všeobecnej schémy, a chápanie evolučného procesu, teda aj samotnú teóriu evolúcie, ďalej komplikuje.

Jedným z obmedzení syntetickej teórie evolúcie je jej jednostranné chápanie vzťahu organizmus-prostredie. Preto je nutná, ako tvrdí F. J. Odling-Smee, radikálna revízia syntetickej teórie evolúcie, ktorá by reflektovala spätnú väzbu vzťahu organizmus-prostredie. Na zvýraznenie tohto procesu navrhuje hovoriť nie o evolúcii organizmov, ale o "koevolúcii organizmus -prostredie" s využitím poznatkov modernej etológie, ale i ekológie. Odling-Smee preto zavádza pojem "ekologická dedičnosť", pričom táto je na rozdiel od génovej dedičnosti riadená procesom "vytvárania niky", procesom, ktorý je vyjadrením aktívneho, evolučne významného pretvárania prostredia organizmom. Ľudskú spoločnosť je potom možné považovať za špeciálny prípad koevolúcie organizmus-prostredie, čo ukazuje všeobecnejší charakter koevolučnej teórie.

Kým prvé štyri príspevky analyzujú základné teoretické východiská pri riešení úlohy správania v evolúcii, posledné dva, autormi ktorých sú H. C. Plotkin a R. I. M. Dunbar, naplňajú tieto teoretické východiská empirickými dátami alebo inak, aplikujú dané teoretické východiská pri riešení konkrétnych problémov. H. C. Plotkin načrtáva úlohu učenia v procese pôsobenia individuálneho správania na evolúciu populácie a nastoľuje problém, či môže učenie rozšíriť niku daného druhu, a tým radikálne zmeniť selekčný tlak, pôsobiaci na fenotyp. R. I. M. Dunbar svojou analýzou správania niektorých primátov ukazuje, že hoci u živočíchov je sociálne správanie výsledkom dynamiky populácie ako celku, u niektorých druhov môže byť, rovnako ako u človeka, významne ovplyvnené správaním určitých indivíduí.

Zborník prác o úlohe správania v evolúcii predstavuje ďalší krok na ceste k novej evolučnej syntéze. Pokúša sa riešiť problémy, ktoré nie sú riešiteľné v rámci syntetickej teórie evolúcie. Jedným z prínosov nového náhľadu na evolučný proces je nahradenie jednosmernej, lineárnej príčinnosti prostredie-organizmy ich cyklickým vzájomným pôsobením. Autori sa

pokúšajú aj o zovšeobecnenie svojej teórie smerom k ľudskej spoločnosti, pričom však ostávajú verní Lorenzovej téze, podľa ktorej sme našim živočíšnym príbuzným podobní oveľa viac, než sme ochotní sami si priznať.

Dušan Gálik

K PROBLÉMU NACIONALIZMU V EURÓPE

P. GLOTZ: *Der Irrweg des Nationalstaats* (Národný štát na scestí). Stuttgart, DVA 1990, 207 s.

Príspevkom do diskusie o riešení tzv. esenciálneho sporu o ďalšie smerovanie stredo a východoeurópskeho regiónu je i recenzovaná kniha známeho nemeckého politika a teoretika P. Glotza *Der Irrweg des Nationalstaats*.

(Autor publikácie P. Glotz, pôvodom z Čiech, rodák z Chebu z česko-nemeckého manželstva, prvú triedu základnej školy absolvoval ešte v Čechách; jeho osobnostná história je hlboko poznačená zložitým vysídľovaním Nemcov z Čiech po II. sv. vojne. Po štúdiách žurnalistiky, filozofie, germanistiky a sociológie bol počiatkom sedemdesiatych rokov konrektorom mníchovskej univerzity, neskôr riadiacim pracovníkom vo výskumnom ústave v Mníchove a od r. 1972 je profesionálnym politikom (SDP), teoretikom a publicistom.)

Hlavnou myšlienkou publikácie P. Glotza, ktorá má v záhlaví podtitul *Európske príhovory k nemeckému publiku*, je téza, že (jedno) národný štát nepredstavuje prirodzený poriadok (útvár) v organizácii ľudského spoločenského života, ale je to historicky pomerne nová idea, ktorej vstup na scénu sa datuje od francúzskej revolúcie. Jej realizácia v živote národov Európy je však rozporná – v západnej Európe, najmä vo Francúzsku, bola previazaná s humanímnymi požiadavkami známej triády (bratstvo, rovnosť, sloboda), ale v strednej a východnej Európe boli dôsledky jej aplikácie tragické.

P. Glotz vo svojich šiestich "európskych príhovoroch", z ktorých publikácia pozostáva, sa jednoznačne – až zaujato stavia proti ideám (jedno)-národného štátu a nacionalizmu vôbec, hodnotí a odsudzuje ich ako neschodnú a bludnú cestu v hľadaní optimálneho spôsobu spoluzitia, dôrazne pred ňou varuje, vystríha. (Jedno) národný centralizovaný štát je síce "produkt made in Európa, fixná idea konca 18. storočia s dvoma koreňmi, jedným jakobínskym a druhým romantickým, a predsa neurópska", hovorí autor práce (s. 89).

Táto idea je podľa P. Glotza pre mnohotvárnú rozmanitú národnostne zmiešanú oblasť, akú predstavuje Európa, s tradíciami federalistického a regionálneho poriadku, cudzia. Myšlienka národného štátu je v tomto kontexte príliš jednoduchá pre súčasný kmplikovaný svet.

Glotzov prístup k predmetu analýzy je viacrozmerý a nachádza sa niekde na priesečníku politológie, sociológie a sociálnej filozofie. Ako sám uvádza vo svojich esejách, "argumentuje Herderom proti Fichtemu, austromarxistami proti Leninovi, s duchovnou tradíciou multi-etnického federalistického mnohonárodného štátu" (s. 10). Motívom je mu pritom pocit, že nelegitímnosť nacionalizmu v západoeurópskom riegióne síce slabne, ale zároveň sa objavujú prvé opatrné, ale už jednoznačné príznaky, že revitalizovaný nacionalizmus v strednej a východnej Európe vyvolá i na Západe znovuzrodenie nacionalizmu. Inak povedané, P. Glotz sa obáva, "že na miesto rozsypaného marxizmu-leninizmu vkročí starý ľudový nacionalizmus" (s. 19) a že tento proces spätne destabilizuje i politickú situáciu Západu. V tejto súvislosti autor s istým sarkazmom (zrejme i na adresu F. Fukujamu) ďalej poznamenáva, že hoci ešte "pár oneskorených hegelovcov verí, že zruštenie komunizmu prinesie istý druh konca dejín" (s. 23), je to úplný "nonsens", a že nacionalizmus napriek všetkým očakávaniam a chápaniu